

Twee bloempiramides

Toegeschreven aan plateelbakkerij
De Metale Pot, Delft

Rijksmuseum
Amsterdam

ca. 1695. Aardewerk, H 156 cm
Geen merken
Herkomst: kunsthandel Salomon Stodel
Antiquités, Amsterdam

Al meer dan vijftig jaar verlangde het Rijksmuseum een paar bloempiramides om de verzameling Delfts aardewerk een vorstelijke uitstraling te kunnen geven. Het was de grote verzamelaars van Delfts aardewerk in de tweede helft van de 19de eeuw niet gelukt om een mooi paar grote bloemvazen te verwerven: noch John Loudon (wiens verzameling nu in het Rijksmuseum is) of de Brusselse Baron Evenepoel, noch de volgende generatie overwegend Nederlandse verzamelaars hadden kans gezien een fraai exemplaar, laat staan een paar, te bemachtigen. De oorspronkelijke eigenaren waren in die tijd nog niet aan verkopen toe. Het valt bijzonder te waarderen dat, mede door steun van de Vereniging Rembrandt, het nu wel gelukt is om voor een Nederlandse openbare collectie twee bloempiramides van de allergrootste maat te verwerven.

BINNENHUIS EN TUIN

In de 17de eeuw vond een cruciale verandering plaats in het denken over de functie van het voorname huis, het interieur dat daarbij hoorde en de tuinen waarmee het was omringd. Het huis werd een woning waar men kon ontvangen en het interieur werd verrijkt met nutteloze voorwerpen die voor de vorstelijke families in Europa maar één doel hadden: het tonen van macht en rijkdom. Kostbaar uitgevoerde, vaak met zilver beklede, meubelen en omvangrijke buffetten met gedreven zilver beantwoordden aan het doel om hoveling, buitenlandse gast en onderdaan te imponeren. Hetzelfde geldt voor, toen kostbare, boeketten van kleurige en hevig geurende bloemen in de openbare ruimten van een kasteel of paleis.

In de tuin werden gewassen geplant met kleurige en welriekende bloemen die direct na de vorstperiode en tot in de late herfst voor een weelde aan kleur en geur moesten zorgen. Bloemen liet men in eigen tuin kweken en verzorgen. Mary II Stuart, echtgenote van prins Willem III, prins van Oranje, stadhouder in de Nederlanden en vervolgens ook koning van Engeland, liet in 1678 speciaal een contract opmaken met Charles du Buisson, de beheerder van de tuinen van hun huis Honselaarsdijk: *Reglement voor den Thuynman tot Honsholredyck in date 5 november 1678, punt VII: Alle planten bollen ende saden van Bloemen die hem ter hant gestelt syn ende noch sullen worden, sal hy wel in acht nemen, deselve trachten niet alleen wel ende trouwelyck te bewaren maer oock te vermeerderen ende soo mogelyck in alle saysoenen bloeyende te hebben om van dezelve alle weke twee a drye bouqetten ten dienste van hare Hoocht te maken.*

SNIJBLOEMEN

Een vaas voor bloemen werd ooit 'ontworpen' om het leven van de gesneden bloem te verlengen. Afgesneden bloemen kregen na verloop van tijd een eigen term: snijbloemen. En omdat naast de kleur ook de geur van de afgesneden bloem belangrijk was, wordt een bos of een arrangement van snijbloemen in Nederland sinds die tijd ook wel 'ruiker' genoemd. Al naar gelang het seizoen zal men die bloemen hebben geplukt of afgesneden die op dat moment in bloei en enige dagen als snijbloem houdbaar waren. De bloemen van de kostbare bolgewassen als hyacinth en tulp zullen in het voorjaar wel eens in een vaas zijn gezet, maar men kan gevoelig aannemen dat vazen het hele jaar door voor allerlei soorten bloemen in huis zullen zijn gebruikt. Bollen werden nu eens als snijbloem, dan weer als plant beschouwd. Speciaal ontworpen bollenpotjes kwamen pas toen de bol goedkoper en algemener was geworden, in de tweede helft van de 18de eeuw.

Dat men bloemen in zijn tuin kweekte, vervolgens afsneed en de losse bloemen tot boeketten arrangeerde was een nieuw fenomeen dat in de jaren dertig van de 17de eeuw in Italië zo populair was dat het door Giovanni Battista Ferrari in een geïllustreerd boek werd beschreven. Men zal aanvankelijk bestaande siervazen hebben gebruikt om boeketten in te arrangeren, maar mogelijk ook wel voorwerpen hebben aangepast aan een nieuw gebruik. Er is een afbeelding bekend van een wijnkoeler die men had overspannen met metalen gaas en zo geschikt had gemaakt om er een boeket in te zetten, en Ferrari beeldde in zijn boek al siervazen af die voor een deel waren geperforeerd met gaatjes die in verbinding stonden met een reservoir dat met water kon worden gevuld.

NIEUWE VORMEN

Na het midden van de 17de eeuw werden in Amsterdam nieuwe en bijgewerkte edities van het boek van Ferrari verzorgd en werd deze nieuwe vorm van decoreren van het huis ook in Nederland bij de bovenlaag van de bevolking geïntroduceerd. Er ontstonden speciaal gemaakte houders van Delfts aardewerk met gesloten reservoirs voor water waarin men snijbloemen enige dagen vers en bloeiend kon houden. In eerste aanleg ging het om vormen die waren afgeleid, verkleind of juist vergroot van al bestaande voorwerpen. Zo is het model van de bekendste 17de-eeuwse Delftse bloemvaas, een ovale geplooid bak op een voet met twee oren in de vorm van griffioenen, ontleend aan, veel grotere, koelvaten van metaal. Maar tegelijkertijd werden er allerlei exotische vormen, zoals de obelisk, geschikt gemaakt om snijbloemen in te zetten. Toen hadden ontwerpers immers ook al moeite om voor iets echt nieuws ook een echt nieuwe vorm te bedenken. De eerste hoge bloemhouders bestonden uit gestapelde bollen, daarna heeft men vier- en zeskantige sokkels met gestapelde reservoirs ontworpen die enige vormverwantschap hebben met de obelisk, althans meer dan met een piramide of een Chinese pagode waarnaar bloem- of tulpenpiramides/pagodes in het verzamelaars- en antiquairsjargon wel worden genoemd. Deze klassieke vorm was tevens een teken van macht, wat in het geval van de twee recent aangekochte piramides nog eens wordt versterkt door de vier leeuwen, elk met een wereldbol, die de sokkel dragen. Het geheel bestaat uit vier tot negen geledingen op een basement. Elk niveau heeft een waterreservoir met vier en soms zes tuitjes.

DELFT

Onder het hoofdje *Delfs porceleyn hetgeen ten deele beschadigt is staande op beyde galderijen* werden bij de inventaris van huis Honselaarsdijk, een van de huizen van Willem en Mary, in 1755 de overblijfselen opgesomd van wat ooit de mooiste en meest vorstelijke aankleding met Delfts aardewerk in Nederland was geweest: 3 bloempotten, 2 piramides, 1 bloempot, 2 piramides, 1 koelvat, 1 groote piramide, gebrooken, drie bakken met deksels en gaaten, beschadigt, 2 dito geschulpte bloembakken, gebrooken, 2 kleyne piramides, gebrooken, 2 dito kleynder, gebrooken, 1 geschilpte bak, Een halve piramide, gebrooken, Twee kleyndere piramides, 4 dito pedestallen, gebrooken, Twee kleyne piramide vaasjes, vier kindertjes, 2 groote piramides, ses groote ronde piramides, 4 dito nog grooter, en 2 pedestallen, defect.

Dat er bloemvazen waren van Delfts aardewerk in vele verschillende maten en vormen, is gezien de belangstelling voor (snij)bloemen van prinses Mary en de heersende mode niet verwonderlijk. Voor de Delftse plateelbakkers als toeleveranciers van ceramische sierstukken moeten deze ontwikkelingen een commerciële, technische en artistieke uitdaging zijn geweest. Dankzij de in de jaren 1620 tot 1645 opgebouwde technische kennis, het wegvallen van de import van het Chinese porselein na omstreeks 1650 en het artistieke klimaat in de provincie Holland, had de Delftse faience een grote technische en artistieke voorsprong op alles wat er in Europa in deze techniek werd gemaakt. Al heel snel na 1650 vormde Delft op dit gebied de top van de Europese industrie. De superieure Delftse producten werden in heel Europa afgezet en men bewonderde de Delftse prestaties overal zozeer, dat deze faience de standaard was waar iedereen zich naar richtte. Dit zou tot omstreeks 1725 zo blijven.

In de Delftse faience-industrie lag de nadruk bij de ontwikkeling van het product op de beschildering. Bijzondere stukken werden haast altijd zeer zorgvuldig en door de beste schilder in het bedrijf van een decoratie voorzien. De beschildering is dan ook veelal bepalend voor de waardering maar ook voor de toeschrijving en de datering van een groot gedeelte van de nu nog overgebleven Delftse faience. Van de bijna dertig plateelbakkerijen die omstreeks 1700 in Delft in bedrijf waren, speelden maar enkele bedrijven een belangrijke rol bij de vernieuwing van het product. Van de vijf of zes belangrijkste bakkerijen traden De Grieksche A en De Metale Pot in de jaren negentig van de 17de eeuw het meeste op de voorgrond.

In 1685 overleed Samuel van Eenhoorn, eigenaar van De Grieksche A. De plateelbakkerij werd door zijn weduwe

Cecilia Houwaert in 1686 verkocht aan haar zwager Adrianus Kocks, koopman te Rotterdam. Deze liet zich in 1687 als winkelhouder bij het gilde aantekenen. Het echtpaar Adrianus Kocks en Judith van Eenhoorn heeft deze plateelbakkerij vervolgens tot grote bloei gebracht. Hier werden de leveranties voor het Engelse hof, de Nederlandse Willem III en zijn echtgenote Mary Stuart, verzorgd. Ensembles van grote vazen, bloemhouders en basementen voor kannen van een afmeting die paste bij de vorstelijke ruimtes in het nieuwe paleis van Hampton Court, maar ook voor het al bestaande huis Honselaarsdijk werden in De Grieksche A vervaardigd. Er werd Delftse faïence besteld van een voor Nederland ongekende allure.

De faïence-industrie in Delft was zo gericht op het verfraaien van de voorwerpen door een goede beschildering, dat de vormgeving niet in alle gevallen voldoende aandacht kreeg. Met gedraaide schotels, vazen en potten had men door de grote ervaring doorgaans geen enkel probleem, maar als er ingewikkelder vormen moesten worden gemaakt, werd het gemis van een modelleur soms pijnlijk zichtbaar. Toen Lambertus van Eenhoorn, een broer van Samuel en Judith, in 1691 plateelbakkerij De Metale Pot uit de boedel van zijn kort tevoren overleden neef Lambertus Cleffius kocht, moet hij deze lacune in de bedrijfsvoering hebben gevoeld. Op 25 juli 1691 nam Van Eenhoorn de Fransman Guillaume Nieuillet als modelleur in dienst. In 1693 werd het contract voor tien jaar opnieuw vastgelegd. Daarin werd expliciet gesteld dat in geval van overlijden van Nieuillet alle door hem gebruikte vormen eigendom van Van Eenhoorn zouden worden. In enkele akten wordt hij 'beeldsnijder' genoemd. Aan de producten die in die jaren in deze plateelbakkerij

werden gemaakt, is de aanwezigheid van een speciaal aangestelde modelleur af te lezen. De bloempiramides van De Metale Pot, zoals nu door het Rijksmuseum aangekocht, hebben een geweldige uitstraling en zijn dan ook krachtiger van vormgeving dan die van De Grieksche A.

KWETSBAAR

Gecompliseerd gemaakte gebruiksvoorwerpen die uit vele losse onderdelen bestaan zijn kwetsbaar in het gebruik en bij het schoonmaken. Het overgrote deel van deze voorwerpen zal verloren zijn gegaan en van de bewaard gebleven exemplaren is maar een enkel, doorgaans wat kleiner voorbeeld nog compleet bewaard gebleven. Van geen enkel exemplaar zijn alle tuitjes of alle segmenten nog gaaf of origineel.

Als eerste werden er tuitjes afgestoten, vervolgens brak men eens een segment en daarna zal het overgrote deel van de ooit gemaakte exemplaren zijn weggegooid, of, onbruikbaar maar te mooi om weg te gooien, in een kelder of op een zolder bewaard zijn gebleven totdat verzamelaars omstreeks 1860 belangstelling kregen voor de Delftse faïence als uiting van kunstnijverheid. Maar toen was de mode om imposante, gestapelde vazen in vorstelijke verblijven met bloemen te vullen al omstreeks 130 jaar voorbij, een tijdspanne waarin veel was veranderd en de cultuur van de adel in bepaalde streken zelfs met geweld was geëlimineerd. Het is dan ook een wonder dat het Rijksmuseum een paar van het grootste soort voor de verzameling heeft kunnen verwerven ♦

Jan Daniël van Dam